

Osvrti, prikazi, recenzije

Recenzija

Wolfgang Kersting

*Wohlgeordnete Freiheit.
Immanuel Kants Rechts- und
Staatsphilosophie*

Suhrkamp

Frankfurt/Main 1993., str. 544.

Kerstingova je monografija (prvo izdanje izašlo 1984.) dobila u izdanju Suhrkampa novi uvod o *Kantu i političkoj filozofiji današnjice*. Ova se monografija, od svojeg pojavljivanja do danas, razvila u standardno djelo interpretacije Kanta u njemačkom govornom području. Prvo izdanje trudi se oko "sveobuhvatne filozofske rehabilitacije Kantove filozofije prava" (*Predgovor* prvom izdanju, str. 88): objašnjenjima vrijednosno teoretskih pretpostavki i dokazima o sustavnoj svezi privatnoga i državnog prava u *Nauci o pravu* hoće se dokazati da je Kant, svojim učenjem izvanjskog *Mojeg i Tvojeg*, izveo "posljednji veliki filozofski čin" (91). Značenje Kerstingova djela leži prije svega u tome što je rekonstrukcije Kantove strategije argumentacije, autora *Metafizičkih počela nauke o pravu* uspio osloboditi sumnje od staračke senilnosti. Kant je, prema mišljenju interpretata, u filozofiji prava u izdanju *Metafizike čudoređa* iz 1797. godine dao samo nepotpuni prikaz i posebno "nedovoljno objašnjenje o odnosu nauke o pravu i moralne filozofije" (115). Stoga se Kersting, radi rekonstrukcije Kantovog tijeka argumentacije, više oslanja na ostavštinu, objavljenu u Akademijском izdanju, svezak XXIII, koja sadrži pripreme za to djelo.

Kerstingova knjiga dijeli se u tri dijela. *Prvi dio* (str. 97–222), pod

nazivom *Utemeljenje prava*, tematizira osnovne teoretske aspekte Kantovog pojma prava, koje apstrahira od svih empirijskih postavki i samo razmatra "formalne odnose mojeg djelovanja prema slobodnom djelovanju drugih" (99). U središtu prvog dijela stoji "određenje mjesta prava u cjelokupnom području praktične filozofije Kanta" (89), tj. objašnjenje vrijednosno teoretske ovisnosti *Nauke o pravu* o moralno političkim temeljnim spisima. U fokus svojeg razmišljanja Kersting, s pravom, stavlja pitanje o mogućnosti jurističkog zakonodavstva, koje odustaje od centralnog momenta praktičnog zakonodavstva, odnosno od moralnog motiva slijeđenja zakona iz dužnosti, umjesto njega priznaje vanjsku prisilu kao poticaj određenja volje. Pita se, što uopće omogućuje ovu promjenu prema "izvanmoralnoj perspektivi" (126). U odgovoru na ovo pitanje Kersting razlikuje razlog, koji omogućuje "da se gleda mimo momenta umnog određenja volje" i povod dodjeljivanja ovog dopuštenja. Dok razlog dopuštenja primjene prisile može ležati samo u samome čistom praktičnom umu, povod za uvođenje jednog specifično jurističkog, od moralnih motiva apstrahirajućeg, zakonodavstva, prema Kerstingu leži u pokušaju Kanta da dade zadovoljavajući odgovor na probleme koji se tiču cjelokupne novovjekovne filozofije prava, moralne mogućnosti izvanjske prisile. Dok "nije moguć imanentni prijelaz od moralne filozofije prema nauci o pravu", moguće je i smisleno "normativne principe moralne filozofije učiniti korisnima za rješavanje genuino pravno filozofskog pitanja o čudoredno dopustivim uvjetima primjene prisile" (127). Na temelju ove procjene dolazi Kersting do uvjerljivog opovrgavanja dotada nadaleko raširenog uvjerenja u istraživanju Kanta o odnosu *Nauke o pravu* i *Moralne filozofije*. Najprije se on bavi tzv. tezom o neovisnosti, koju

je posebno zastupao marburški filozof Julius Ebbinghaus (134 i. d.). Ova teza kaže da je *Nauka o pravu* u vrijednosno-teoretskom pogledu nezavisna od preuzimanja transcendentale slobode. Nasuprot tome Kersting može pokazati da bi jedno takvo odustajanje od transcendentale slobode *Nauke o pravu* ipak oduzelo temelj obrazloženju pravno bezuvjetne obvezatnosti. Ali Kersting podvrgava svobuhvatnoj kritici i prošireno "moralno teološko shvaćanje prava" (142 i. d.), koje objavljuje pravo kao "uvjet vršenja čudorednih zakona", kao i utemeljenja prava ranijih kantijanaca (str.151 i d.).

Drugi dio knjige (223—322) istražuje teoriju privatnog prava *Nauke o pravu*. Kersting ovdje pokazuje kako je teoretsko vrijednosno utemeljenje Kanta, postignuto u prvom dijelu, plodotvorno za jedno novo utemeljenje vlasništva: pokušaj da se analitički izvede nužnost izvanjski Mojeg i Tvojeg iz samoga pojma prava napušta se u *Nauci o pravu* od 1797; na njezino mjesto nastupa "postulat pravno-praktičnog uma", koji sadrži sintetičko proširenje pojma prava za jedno ovlaštenje, da se ovlaštenje "svim drugima postavi obaveznost, (...) da se suzdrže od upotrebe izvjesnih predmeta naše samovolje, jer smo ih mi uzeli u naš posjed" (usp. & 2 *Nauke o pravu*). Preuzimanje transcendentale filozofskog stajališta, povezano s ovim zakonom dopuštenja, omogućuje Kantu da pomakne, kako ugovornu teoriju vlasništva Grotiusa i Pufendorfa tako i Lockovu nadalje prihvaćenu koncepciju radnog vlasništva. U dokazivanju da rad, jednako kao i druga empirijska djelovanja, ne može imati nikakvu opravdavajuću utemeljujuću funkciju, vidi Kersting "jezgro Kantove teorije vlasništva" (274).

Zaključni treći dio Kerstingove studije (323—513) tematizira umno pravne principe državnoga prava. I ovdje Kersting uspijeva snažnom interpretacijskom kompetencijom izložiti ne

uvijek providnu umno-pravnu stratešku argumentaciju. Dvije točke ipak zaslužuju posebnu pozornost: s jedne strane, Kerstingova interpretacija novog određenja uloge društvenog ugovora (344—363), a s druge, njegovi izvodi o utemeljenju bezuvjetovane obvezatnosti pozitivnog prava i njegovo kategoričko otklanjanje svakog prava na otpor (455—513).

Što se tiče koncepcije društvenog ugovora, Kersting pokazuje kako mu Kant daje novu ulogu. Ako je, naime državno filozofski kontraktualizam kod Kantovih prethodnika u funkciji provođenja pravnog razloga državne vladavine preko akta samovežućeg individuum, kod Kanta je ovaj "legitimacijsko teoretski rekurs" (347) na ugovor sustavno nepotreban: pravna zadaća da se stupi u *status civilis* ne utemeljuje se više u posebnom ugovornom aktu individualno pravnog odricanja, nego se daje analitički razviti iz prava čovjeka, koje stoji već preko pravnog zakona "a priori" pod uvjetom snošljivosti upotrebe slobode svakoga sa svakim" (351). Dok za Kanta otpada nužnost proizlaženja konstitucije opće zakonodavne volje iz državno utemeljujućeg ugovora, dotle funkcija izvornog ugovora, kao principa prosuđivanja legitimnog vršenja vlasti, dospijeva u pozadinu: kao "negativni kriterij" (352) može izvorni ugovor analogno kategoričnom imperativu dati obavijesti o umnoj nezakonitosti pozitivnih zakona i istodobno naložiti svakom vladaru obvezu da on "svoje zakone tako daje, kao da su oni mogli proizići iz ujedinjenje volje čitavog naroda" (str. AA VIII 297).

Što se tiče otklona prava na otpor, Kersting pokazuje kako Kant (u velikoj suglasnosti s Hobbesom) odbacuje teoretsko utemeljujuće premise na kojima počiva pravo na otpor u tradicionalnoj *nauci o pravu*, na temelju suverenitetsko teoretskih promišljanja, a da ipak ne napušta filozofsko pravna uvjerenja o "višem rangu prava uma" (469) nasuprot pozitivnom pravu. Ali ova

“viša rangiranost umnoga prava” ne može se tumačiti u smislu individualnog ili kolektivnog opunomoćenja na otpor protiv države, nego ona kod Kanta služi (ovdje Kersting s pravom vidi “sustavnu poantu Kantove nauke o otporu”) za utemeljenje kategoričkog imperativa državno-građanske poslušnosti: prirodno-pravna zapovijest da se napusti prirodno stanje i njoj korespondirana dužnost poslušnosti nezavisna je “od pravne kvalitete državne vladavine” (476). Ipak, kod Kanta čak tražena državno građanska poslušnost nije bezgranična, nego ograničena na uvjete mogućnosti izvanjske pravednosti: zahtjev poslušnosti suverena gasi se za Kanta tamo gdje djelatno normirajuće pravo nalazi svoje principijelne granice: “Samo ono što je uopće predmet prava, stoji pod zakonodavnom dispozicijom vladara” (479).

U recenziji prvog izdanja bilo je kritički primijećeno da Kersting, usprkos namjeri “sveobuhvatne” rehabilitacije Kantove nauke o pravu, prekida svoju interpretaciju prikazom državnog prava. U sadašnjem džepnom izdanju Suhrkamp, kojem prethodi opširni (76) uvodni esej, pod naslovom *Kant i politička filozofija današnjice*, Kersting je iskoristio priliku da otkloni postojeći interpretacijski propust: naime, on najprije tematizira odnos principa prava i socijalnog principa u Kantovoj *Nauki o pravu*, zatim narodno-pravne konzekvencije koje proizlaze iz ideje prava. Osim toga, Kersting — kao što to pokazuje naslov već naznačenog uvodnog eseja — nastoji situirati Kantovo djelo u aktualne rasprave političke filozofije.

Što se tiče situiranja Kantove filozofije prava u aktualne rasprave političke filozofije, Kersting najprije skicira političko filozofski proces obnove što ga je inicirala Rawlsova *Theorie of Justice* i time povezanu rehabilitaciju filozofskog liberalizma. Kersting pokazuje da je Rawlsov uspjeh manje rezultat “stvarnih inovacija”, a više “hrabrog ponovnog uspostavljanja starog povje-

renja u normativnu sposobnost filozofije u okviru priprema punih fantazije poznatih pojmovnih mustri i formi argumentacije novovjekovne političke filozofije od Hobbesa do Kanta” (18). U svakom slučaju, Kersting tako briše “kontraktualistički argument” koji vodi Rawlsovu teoriju pravednosti, striktno pravni karakter Kantovih promišljanja o društvenom ugovoru. Kersting razlog za to vidi u jednoj raširenoj “tendenciji... etizacije kojom se brišu razlike između prava i etike” (28) u suvremenoj političkoj filozofiji sadašnjice. U centru usporedbe rezultata utemeljenja Kanta i Rawlsa stoji, naravno, teoretsko opravdavajuća funkcija kontraktualizma: i ovdje čak Kersting smatra kako je teoretsko utemeljujuće shvaćanje kontraktualističkog argumenta uvjerljivo na strani Kanta. Dok Rawls preko adaptacije teoretskih modela igre i odlučivanja potiskuje svoju argumentaciju u “racionalno teoretski sumrak” (50), Kantova verzija modela prirodnog stanja i kontraktualizma ima “prednost racionalno teoretske jasnoće” (42); ona se dapače trudi oko “filozofske vrline sustavnog siromaštva pretpostavki” (50) i tako zaobilazi problem socijalno antropološkog temelja, koji tvori centar spora u aktualnoj liberalno-komunitarnoj raspravi. Tako se Rawlsova *original position* pokazuje kao teoretsko utemeljujuća stranputica, koja ne doseže stringenciju i razinu refleksije Kantove metafizike prava. Kersting stoga dolazi do zaključka da filozofski liberalizam predstavlja primjerenu “filozofsku formu emancipacijskog političkog moderniteta” (19; 49), te da je ovaj politički liberalizam — neovisno o pokušaju današnjih utemeljenja — “zadobio u Kantovoj filozofiji prava svoju filozofijsku najstrožu formu” (50, usp. 57).

S obzirom na to da je još u prvom izdanju fokusirao problem socijalne pravednosti i socijalne države, Kersting može nakon toga ukazati kako Kantova *Nauka o pravu* ne sadrži neposredno sidrište za principe države blagostanja. To u svakom slučaju ne znači da bi

socijalni princip bio načelno nekompatibilan s određenjem pravne slobode: on može biti priznat samo kao jedan "umno pravni sekundarni princip koji spada u kontekst povijesne primjene umno pravne norme slobode" (64).

U svojstvo Kantove filozofije prava spada i da je ona "tjerana od unutarnje logike pojma samoga uma (...) da prelazi horizont državnog poretka" i zacrtava teoriju svjetske republike (68). Kantov prijedlog koji na mjesto istinske umno-pravne zahtijevane svjetske republike postavlja čistu konfederaciju slobodnih republika, odnosno savez naroda ne može, prema Kerstingu, zadovoljiti jer ovaj koncept ne sadrži "nikakve socijalne mjere" za moguće sukobe između ugovorno povezanih republika (74). Deficit jedne "oslabljene institucionalne fantazije" (74) što ga je ustvrdio Kersting ima svoj temelj u jednoj "velikoj dozi potkožnog hobesijanizma u Kantovom mišljenju" (str. 76). Ovaj hobesijanizam ispoljava se ovdje u uvjerenju da bi i djelomično odustajanje od suvereniteta, što bi bilo neophodno za uspostavu svjetske republike, bilo nespojivo s biti državnosti i s funkcijom osiguranja prava unutar državnog suvereniteta. Nasuprot ovoj dogmi nepodijeljenog suvereniteta, Kersting se zauzima, oslanjajući se na Otfrieda Hoffea, za "koncept stupnjevitog suvereniteta", koji dopušta uspostavu "institucionalnog sustava supsidijarne državnosti" (75) na internacionalnoj razini.

Uvodni esej zaključuje ekskurzom o odnosu filozofije prava i povijesti. Kersting se na ovom mjestu ograničuje na sustavni razlog prijelaza od čisto jurističkog istraživanja principa prema svjetsko povijesnom razmatranju: filozofija se prava, zastrašena podignutom "sumnjom utvara" (86) nasuprot njezinim pojmovima i principima, mora postaviti pred problem realizacije, najvišeg dobra, vječnog mira, koji se postavlja od uma prava. Kad Kersting piše: "Da bi prigušio svoje bespomoćne

bojazni, postaje pravni um filozofijsko povijesni" (87) i govori o filozofijsko povijesnom skidanju brige problema ostvarivosti pravednosti za cijeli svijet (86), ovaj način govora blizu je slutnji da Kant ovdje, umjesto uvjerljive koncepcije, daje filozofijsko-povijesni opijum. U svakom slučaju, Kersting ostavlja otvoreno pitanje, smatra li on Kantov pokušaj, koji ozbiljenje pravnih odnosa prepušta teološko tumačenom prirodnom procesu, dobro utemeljenim poduhvatom.

Kerstingova knjiga ima veliku zaslugu što je rasprava oko Kantove *Nauke o pravu* podignuta na višu razinu. Mnogi su nesporazumi dotadašnjih interpretacija Kanta uklonjeni. Na njihovo mjesto postavlja Kersting jedno tumačenje sasvim primjereno Kantovoj nakani. Međutim Kerstingov svcobuhvatni pokušaj rehabilitacije potkrepljuje čitatelja u sumnji predstavlja li Kantova *Nauka o pravu* zaista u svim točkama uvjerljivu sustavnu koncepciju koja se može, oslobođena od natruha, izložiti samo interpretacijskim naporima. Želim se ovdje ograničiti samo na jednu točku o kojoj je upravo bila riječ i kojoj Kerstingova interpretacija poklanja posebnu težinu: to je problem izvanjske prisile, odnosno problem čisto jurističkog zakonodavstva praktičkog uma. Ako se složimo s Kerstingom da od "čistoga praktičkog uma... ne vodi nikakav put prema izvanjskoj prisili" i da se tema prisile "stoga izvana nanosi na nauku zakonodavnog uma" (127), tada se postavlja pitanje, ne stoji li povezivanje pravnog zakona, čiju je vrijednosno teoretsku ovisnost o ideji čistog praktičnog uma Kersting uvjerljivo pokazao, u suprotnosti prema sustavnim premisama praktične filozofije, posebno prema premisama transcendentne slobode, kao i s tim povezano razlikovanje *homo noumenon* i *phaenomenon*. Jer, moralno-psihološka teza jedne odredljivosti volje putem prijetnje prisile ne uzima više čovjeka kao *homo noumenon*, "kao s unutarnjim slobodom obdarenoga bića, koje je samo na

temelju ove slobode" "biće sposobno za obvezu" (Nauka o kreposti, Akademie-Ausgabe Bd. VI, str. 418) i kao čista idealna osobnost nije nikakvi mogući adresat prisile. Prema Kerstingovu shvaćanju Kanta radi se samo o tome da odgovori na probleme legitimnog vršenja prisile koji su dani naukom o prirodnom pravu. Misli li se ipak na vrijednosno teoretsko fundiranje pravnoga zakona u principu autonomije dosljedno do kraja, moglo se očekivati više kritike u suvremenom utemeljenju raširenog momenta prisile. Hegel je prvi pokazao ovu nekonzekvenciju Kantove nauke o pravu. S je jedne strane učinio princip autonomije obveznim teoretskim temeljem, a s druge, pojam prava povezo s mišlju psihološke prisile: "Apstraktno ili strogo pravo odmah u početku definirati kao *pravo* na koje se smije prisiljavati — znači prihvatiti posljednicu koja nastupa tek na zaobilaznom putu neprava" (G.W.F. Hegel: Grundlinien der Philosophie des Rechts & 94, Anm.). Pravo je za Hegela zamislivo samo kao ozbiljenje slobodne umno određene volje. Prisila nije stoga nikakva definicija prava; naprotiv pravo nastupa kao pravo prisile tek prilikom kršenja prava.

Dieter Hüning (Marburg)

S njemačkog preveo:
Z. P.

Recenzija

M. J. Trebilcock — R. Howse

The Regulation of International Trade

Routledge, London — New York, 1995., strana 510.

Znalcima međunarodnog prostora dobro je znana činjenica o postojanju brojnih zapreka na putu gospodarskih odnošaja suvremenih država. Njima su također poznata nastojanja međunarodne zajednice da se stoljetna dilema između liberalizma i protekcionizma konačno razloži u korist prvotnog, kao i sva uzaludnost tih nastojanja, jer brojna pregovaranja na putu rješavanja toga problema dosad nisu dala rezultata.

Po osnovnim parametrima svjetsko je gospodarstvo protekcionističko i pod djelovanjem brojnih instrumenata nacionalnih država, koje se svojski trude da iz međunarodne gospodarske suradnje postignu za sebe najveće koristi, ne vodeći kod toga računa kako će kod toga drugi proći.

Da je to tako svatko se može uvjeriti kad pročita knjigu koju prikazujemo. Knjigu su napisali profesori Pravnog fakulteta Univerziteta u Torontu i sadržajno je namijenjena studentima ekonomije, prava i međunarodnih odnosa. Podijeljena je u 16 poglavlja. Započinje evolucijom međunarodne trgovine, te sukladno tome evolucijom teorije i politike, a završava spekulativnim razmatranjem budućnosti svjetske trgovine u svjetlu suvremenih integracijskih kretanja.

Unutar tih krajnjih točaka knjiga je puna opisa i analiza brojnih regulacija što prate međunarodne transakcije. Međunarodne transakcije ili bolje